

Az iskolai erőszakról

Aktuális büntetőjogi kérdések

Az iskolai erőszak témája a közelmúltban sajátos aktualitást kapott egy büntetőjogi rendelkezés nyomán: a büntetőjogi szigorítást a kormány közbiztonsági csomagjának részeként értékelhetjük. Az iskolai erőszak témájában hozott büntetőjogi törvényi változtatás mögött valószínűsíthetően azzal a társadalmi igénnyel szembesülünk, miszerint valamit tenni kell egyes gyermekek antiszociális, agresszív, deviáns viselkedésével szemben. A rendelkezés még elég új ahhoz, hogy hathatóságáról, eredményéről bármit is mondjunk, a következményeket még nem láthatjuk. Mindemellett az alábbi írás lehetőséget nyújt arra, hogy az érintett területet közelebbről megvizsgáljuk, s töprengésre hívja az olvasót annak megítéléséről, hogy a jogi rendezés mennyiben jelent megoldást a probléma kezelésére.

A TÉNYEK

Az iskolai erőszak elterjedésére érkező társadalmi büntető reagálás alapján az 1978. évi IV. törvény a büntetőtörvénykönyvről a következők szerint módosult. A Btk. 230. §-a helyébe a következő rendelkezés lép:

„230. (1) A 229. § rendelkezései szerint büntetendő, aki az ott meghatározott cselekményt közfeladatot ellátó személy ellen követi el. (2) Aki a 229. (1)–(3) bekezdés szerinti bűncselekményt a közoktatásról szóló törvényben meghatározott közfeladatot ellátó pedagógus, illetőleg a nevelő és oktató munkát közvetlenül segítő alkalmazott sérelmére követi el, az (1) bekezdés esetén egy évtől öt évig, a (2) bekezdés esetén két évtől nyolc évig, a (3) bekezdés esetén öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

A korábbi törvényben megoldott volt a pedagógus közfeladatot ellátó személyként minősíté-

se, s a büntetési nemek és tételek is egyenlők voltak a közfeladatot ellátó további személyek támadásaira érkező szankciókkal. A változtatásban a törvény egyfelől külön prioritást adott a pedagógusoknak (s a munkájukat segítőknek) azzal, hogy a törvényben külön nevesítették őket a közfeladatot ellátó személyek között, másfelől pedig igen komoly (emelt) büntetési tételeket rendeltek bántalmazásukhoz. Az általános indoklás szerint erre azért volt szükség, mert „a 2010. évi országgyűlési választásokon megnyilvánuló egyértelmű választói akarat arra kötelezi az Országgyűlést, hogy a választási programokban megfogalmazott és a választók által támogatott büntetőpolitikai intézkedések a lehető leghamarabb törvényerőre emelkedjenek. [...] Az utóbbi években jelentősen elszaporodtak a tanárokkal szembeni erőszakos cselekmények, amelyeket közfeladataik ellátása során szenvedtek el. Az iskolai erőszak mindenképpen összetett probléma és komplex megoldást igényel, de ebből nem maradhat ki a büntetőjog eszköztárára sem, hiszen a jelenlegi büntetőjogi védettség nyilvánvalóan nem volt elegendő visszatartó erő az ilyen bűncselekmények megelőzésére, ezért szükség van arra, hogy a Büntető Törvénykönyv fokozottabban védje a közoktatásban dolgozó pedagógusokat.”¹

A MÉRLEGELÉS SÚLYA

A törvényt mindenképpen szimbolikusan és nem érdeminek érezzük, már ami a probléma kezelését érinti.

1. A változtatásban annyi történt, hogy nevének nevezték a pedagógust, és szigorították a büntetési tételeket. Ez utóbbi változtatásnak akkor van értelme, ha a pedagógusok elleni támadá-

¹ <http://www.parlament.hu/irom39/00025/00025.pdf>

sok kimutathatóan megsokszorozódtak, és jellemző előfordulású anomáliát jelentenek az iskolákban. Ismereteink szerint azonban Magyarországon ez ma még nem tömeges iskolai deviancia. Különösen nem jellemző – például az amerikai iskolásokhoz képest – az ilyen ügyekben a csoportos, a felfegyverzett vagy fegyveres elkövetés, amelyet a törvényi tényállás súlyosbító tényezőnek tekint. A törvény értelmében a fizikai (a testi sértés fokozatai) és pszichikai erőszak (fenyegetés) azok, melyek közvetlenül orvosolhatók. Az iskola falain belül azonban sokkal jellemzőbb a verbális erőszak (durva, megalázó beszédmód) megjelenése (mind a diákok, mind a szülők részéről), mely hasonló traumát tud előidézni a tanároknak, mint egy megrúgás vagy egy pofon. Ezt azonban a törvény nem orvosolja. Sőt, ennek kétséges bizonyíthatósága miatt lényegében semmiféle következménnyel nem jár az elkövetőre nézve.

2. A törvények meghozatala nem jelenti a törvények megismerését, ahogy a törvények nem ismerése sem jelent büntetethetlenséget. Érdekes lenne vizsgálat tárgyává tenni, hogy a törvényi paragrafus hatályba lépése óta hány iskolai előadási óra vagy szülői értekezlet hívta fel a diákok és szüleik figyelmét egyáltalán a jogszabály létezésére, illetve annak változtatására. Nehezen képzelhető el az – a törvényi ismeretek hiányában még inkább –, hogy a diák vagy szülő tette előtt tanulmányozza az idevonatkozó paragrafusokat.

3. Problémának látjuk a törvényt abban az értelemben is, hogy a tanár felé irányuló iskolai erőszak – szociálpszichológiai és kriminológiai értelemben – jellegét tekintve konfliktusfeloldó és emocionális erőszak, vagyis „az erőszak önmagában a bűncselekmény törvényi tényállást kimerítő immanens része”,² az erőszak kedvéért történik, erős érzelmi készlettel, felindulással (a diák-diák viszonylatban például az erőszak nemcsak és nem elsősorban érzelmi, mint inkább instrumentális erőszak). Egy ilyen jellegű

erőszakkal kapcsolatban az előregondolkodás és elhárítás, a következmények mérlegelése kevésbé képzelhető el.

4. Az is elgondolkodtató, és szintén az erőszak jellegéből adódik, hogy mennyi ilyen feljelentés történik majd, ha egy-egy eset megtörténik. (Vagy mennyi ilyen történt már a törvény hatályba lépésétől? S ki volt a feljelentő: a pedagógus, az iskola, a rendőrség?) Az iskolai erőszak sok hasonlóságot mutat a családon belüli erőszakkal. Mint említettem, konfliktusfeloldó, emocionális, a felek sajátos, hosszú távú, bizalmas viszonyban vannak, ahol az egymás közti köteléket sok minden alkotja. Nemes kötelék, ahogy ez kitűnik, rávilágítva a pedagógus kötelezettségi oldalára:

„A pedagógus alapvető feladata a rábízott gyermekek, tanulók nevelése, tanítása. Ezzel összefüggésben kötelessége különösen, hogy a) nevelő és oktató tevékenysége keretében gondoskodjon a gyermek, tanuló testi épségének megóvásáról, erkölcsi védelméről, személyiségének fejlődéséről, továbbá az ismereteket tárgyilagosan és többoldalúan közvetítse, b) nevelő és oktató tevékenysége során figyelembe vegye a gyermek, tanuló egyéni képességét, tehetségét, fejlődésének ütemét, szociokulturális helyzetét és fejlettségét, fogytékosságát, segítse a gyermek, tanuló képességének, tehetségének kibontakozását, illetve bármilyen oknál fogva hátrányos helyzetben lévő gyermek, tanuló felzárkózását tanulótársaihoz, [...] d) közreműködjön a gyermek- és ifjúságvédelmi feladatok ellátásában, a gyermek, tanuló fejlődését veszélyeztető körülmények megelőzésében, feltárásában, megszüntetésében, e) a gyermek, tanuló életkorának, fejlettségének figyelembevételével elsajátíttassa a közösségi együttműködés magartatási szabályait, és törekedjék azok betartatására, [...] h) a gyermekek, tanulók és szülők emberi méltóságát és jogait tiszteletben tartsa, i) a gyermekek, tanulók részére az etikus viselkedéshez szükséges ismereteket átadja.”³

Miért tartottuk szükségesnek leírni e gondolatokat? Mert úgy értékeljük, hogy az iskolai

2 Nagy L. T.: Az erőszakos bűnözés. In: Gönczöl K. – Kerezi K. – Korinek L. – Lévay M. (szerk.): *Kriminológia – Szakkriminológia*. Budapest, 2006, Complex, 355–376. ■ 3 A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 17. §. (7). (Kivonatolás a szerzőtől.)

erőszak egyik oka ezek nem teljesülése (ami nem szükségszerűen az iskola vagy a pedagógus alkalmatlanságán múlik). Vagyis a felnőtt-társadalom, sőt a gyerekek formális nevelési feladatát hivatalból, szakmából, hivatásból végző iskolák kudarcra tükröződik az iskolai erőszak problémája mögött. (Nyilván a családi hatások éppen hasonló mértékben ott vannak az erőszakos iskolás elkövetők mögött.) S előfordulhat, hogy egy pedagógust a diák tettlegessége, szóbeli megalázása olyan mélybe tipor, hogy sohasem tudja ezt feldolgozni, ahogy láttunk rá magyarországi példát is a média „jóvóltából”, mégsem választja az ügy elrendezésének ezt a módját. Miért? – Ő tudja. Esetleg, mert a családon belüli erőszak áldozatai esetében is magas a latencia, az érzelmi kötődés vagy valamilyen összetartozás érzése mellett. S ezt annak elismerése mellett írom le, hogy senkit sem lehet megalázni, vagy eltérni akár a verbális, akár a fizikális erőszak bármilyen formáját. A kérdés továbbra is fennáll: milyen esetek torkollnak majd e törvényi tényállás kihasználásába? Valamennyi ügy, amely megfelel a tényállásnak, büntetőjogi következménnyel jár?

5. Bár a törvényi indoklásban szerepel, hogy az iskolai erőszak összetett probléma, s nem oldható meg csak a büntetőjog eszközével, véleményünk szerint ez az utolsó, amivel megoldható. Azzal, hogy büntetőjogunk több életkori határt meghatároz a büntetőjogi felelősségre vonás tekintetében, elfogadta azt a tudományos tételt, hogy a személyiségfejlődésnek, a pszichoszociális és társadalmi érésnek szakaszai vannak. A gyermekkor és korlátoltan a fiatalkor is (vagyis a jellemzően iskolás korok) azok, amikor a gyermekek viselkedése – érettségük hiányában vagy hiányos volta miatt – nem szükségképpen befolyásolható a büntetőjog eszközeivel.

6. Az előző gondolatot folytatva: az iskolai erőszak összetett probléma, sőt társadalmi probléma, a vele kapcsolatos reakció nem merülhet ki a büntetőjogi paragrafusokban, és nem is kerülhet fókuszpontba a formális büntetőjogi szankcionálás. Úgy gondoljuk, van még

némi tárháza az iskolai erőszak valamilyen szintű helyi kezelésének.

- a) Példának okáért az iskolai oktatásban a csoportoktatási és csoportfeleltetési technikák alkalmazása, melyek lehetővé tennék azoknak a gyerekeknek a beilleszkedését, akiket a többiek valamilyen oknál fogva kitaszítanak maguk közül.
- b) Általában véve „gyerekarattá” kell tenni az iskolákat, ehhez a formális oktatás túlsúlyának csökkentése is hozzátartozik a rejtett (normaadó) oktatáshoz képest.
- c) Léteznek már bejárattott és oktatott konfliktuskezelő, erőszakcsökkentő tréningek, módszerek is. Különösen ajánlott ezek megismertetése, az ezzel kapcsolatos gyakorlás osztályszinten is.
- d) Fertőzöttebb helyen elképzelhető lenne a külföldön már bevált módszer, az iskolarendőr alkalmazása, de itthon is találkozhatunk egyes iskolákban biztonsági őrkkel.
- e) Megoldásként szokás használni idehaza az iskolai erőszak elkövetőjével szemben a más iskolába való áthelyezést. Ez utóbbit a legkevésbé jó megoldásnak látjuk, ez a szó szoros értelemben tüneti kezelés, s jótékony hatása addig tart, míg a fiatal a másik iskolában is elkövet valami hasonlót, vagy más iskolából kerül át egy korábbi iskolájában már rendbontó fiatal. Talán nem hat cinikusnak az a kijelentés, hogy az egész egy sajátos barterüzlethez hasonlít, ahol a kicserélendő áru mindkét oldalon a problémás fiatal, s az üzlet nyeresége, ha az újonnan megérkező „portéka” kevesebb gondot okoz a rendszer működtetésében.
- f) A magántanulói státusz is elterjedt megoldás, de ezzel inkább tovább növeljük az ilyen fiatal addigi, amúgy sem sikeres iskolai előmenetelét, fokozzuk lemaradását és közösségi szegregációját. Nem beszélve arról, hogy a magántanulói rendszert elsősorban nem erre találták ki, és kérdéses, hogy a sikeres egyéni felkészülés a szükséges vizsgákra az amúgy is bukácsoló fiatal esetében mennyire megoldható. Várhatóbb inkább az ilyen fokú kötelezettségek nem teljesítése, és következményeként a minimálisan elvárható iskolázottsági szint el nem érése, ami a későbbi társadalmi

szerepek felvételét korlátozza vagy teszi lehetetlenné a fiatal számára.

- g) Mivel az iskolai erőszak, a tanárok elleni támadások elkövetői nem egy esetben túlkoros fiatalok, joggal felvethető a lehetőség az ezzel kapcsolatos megoldásra is. Ismert tény, hogy a túlkorosok kötelező oktatásából adódó nehézségek kezelhetetlen problémának számítanak. Mivel a problémák már akutak velük kapcsolatban, nem biztos, hogy mindenáron a hagyományos iskolai rendszerbe való (és véleményünk szerint feleslegesen hosszú ideig) kötelező integrálásuk a követendő út.
- h) Az áldozatok és potenciális áldozatok esetén nem utolsórendű megoldás lehetne egy olyan beszélgetés az iskolapszichológussal vagy az áldozatvédelemben jártas szakemberrel, mely az (ismételt) áldozattá válás elkerülésére készítene fel.
- i) Szintén az iskolapszichológus bevonása lehet az egyik megoldás az agresszív diákokkal kapcsolatban, kötelező együttműködésben, akár szüleik bevonásával.
- j) Iskolai szinten a tanárok közti kitárulkozó kommunikáció a problémás esetekről – a másodlagos prevenció szintjén bevonva még a gyermek- és családsegítő szolgáltatásokat is – szintén előbbre vihetné az ügyet.
- k) Az elkövetők jelentős része jellemzően alulmotivált (nemegyszer szüleikkel együtt) az iskolába járás és az iskolai teljesítések terén. Esetükben az iskolába járást gyakran csak a családi pótlék vagy többségüknél a hátrányos helyzetbe sorolásuk miatti különböző kedvezmények (ingyen adott vagy támogatott étkezés, munkaruha, tankönyvek, szociális segítség az önkormányzattól vagy más alapból) motiválják. Egyes tanárok véleménye szerint az egyik lehetséges eszköznek tűnik ezek megvonása a gyerek visszatérő antiszociális magatartása miatt. E „megoldás” kétélű, s valószínűsíthetően akadnak olyanok, akik nem értenének egyet vele,⁴ mert olyan megvoná-

sokat eszközölnénk ezzel, amelyek a gyerek és családja felzárkóztatását vagy az étkeztetési és pénzügyi támogatásoknál a gyerek és/vagy családja megélhetését célozzák meg.

Az előbbi felsorolásból is látszik, hogy vannak kapacitások a probléma megoldásához. Ugyanakkor a szerzőnek is be kell vallania, hogy természetesen nem tudja a tökéletes megoldást. Az iskolai erőszak, a családon belüli erőszak is nagyon sok más deviancia strukturális kérdés is. Erre az összetett problémára nem lehet megoldást találni csak az iskola vagy a család rendszerében. E két társadalmi intézményre nagyon sok társadalmi erő hat, melyet az iskola vagy a család önmagában képtelen befolyásolni. Egy bölcs ember valaha azt mondta: „Ha nem tudsz jobb megoldást, mint ami van, akkor ne kritizálj.” Nem tudjuk a megoldást, de talán szűkebb hazánkban is akad hasznosítható az előbbi eszközök közül, aminek az eredménye ellentmond a probléma büntetőjogi kezelésének. Először látásra nyilván egyszerűbb törvényt alkotni, és annak költségét az úgymár működő büntető igazságszolgáltatásra hárítani. Ehhez képest a többi felsorolt eszköznél külön pénzbe és külön munkába kerül rendszerszintű kiépítésük. S itt jelentkezik az iskolai erőszak csökkentésére tett kezdeményezések legnagyobb korlátja, ugyanis az előbb felsorolt – itthon és külföldön használt – eszközök bevetése további problémákat vet fel.

Mit mutat a gyakorlat a lehetőségek kiaknázása terén? Iskolapszichológus alkalmazására a családvédelmi intézeten keresztül lehet számítani. Ez szabad kapacitás és időpontkérés kérdése. A gyerek iskolapszichológushoz kísérése a gyerekvédelmi kolléga által több esetben nehézkes. Már az is kérdéses, hogy az elkövető gyerek együttműködő-e. Ha az iskola nyer pályázati pénzt iskolapszichológus alkalmazására, akkor a szakember kijár az intézménybe, és hetente egyszer egy-két óráig elbeszélget a reinitensekkel. A pályázati lehetőség azonban

⁴ Gondoljunk arra, milyen társadalmi és szakmai vita előzte meg annak bevezetését, hogy amennyiben a gyermek az előírt tanórákról többet hiányzik, korlátozzák, elvonják a családnak juttatott, gyerekre eső családi pótlékot. 2010. évi LXVI. törvény a családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvénynek, valamint a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvénynek a tankötelezettség teljesítésével összefüggő módosításáról 15. §.

előre behatárolt futamidőig tart (legfeljebb fél évig), a hazai viszonyok között az állandóan helyben lévő konfliktuskezelő szakember alkalmazása csak álom. Szintén anyagi nehézség, hogy az iskolákban az intézményi erőszakkal kapcsolatos szakirányú továbbképző tanfolyamok, képzések elvégzésére sincs lehetőség. Az iskolarendőr, a biztonsági őr alkalmazása szintén pénzbe kerül, de mindenekelőtt gond az is, hogy mindezek felvetése nyílt beismerése annak, hogy az iskolában problémák vannak. Ha problémák vannak az iskolában, megrendül a bizalom, a szülő nem írhatja oda a gyereket, a kevesebb gyerek kevesebb fejkvótát jelent, az eredmény: bezárás. Külön kérdés, mit is csinálna az iskolarendőr egy „anyázó”, ordító gyerekkel, milyen jogai lehetnének egy-egy konkrét esetben, illetve az általános megelőzés szintjén. A videokamerák, a beléptetőrendszer szintén drága, bár a lógás problémáját kezelni tudja, legalábbis a kontroll szintjén.

7. Az okokra rátérve: ma már magyar nyelven is rendelkezésre állnak az iskolai erőszakot vizsgáló empirikus kutatások.⁵ Az okok tükrében elmondható, hogy az iskolai erőszakot elkövetők jól ismert családi problémákkal rendelkező és rendszeresen visszatérő, a társas viszonyaikat nagyon sokszor jellemző magatartászavarokkal terhelt fiatalok közül kerülnek ki általában (ahogy az áldozati kör is többnyire állandó). Az iskolai erőszaknak „olyan problémák és konfliktusok állnak a hátterében, amelyek palliatív kezeléssel nem orvosolhatóak. Az iskola működésében (az iskolacsengő hangjától a konfliktuskezelő technikákon át a tanárok közötti kommunikációig), a diákok és családjaik problémáiban (a családon belüli erőszaktól a munkanélküliségen át a pihenés lehetőségének hiányáig), valamint az iskolát és diákjait körülvevő intézmény- és szervezetrendszer nehézségeiben

érhetők tetten az iskolai erőszak valódi okai és katalizátorai” – írja a szakember.⁶ Ebben az oki összefüggésben a diák elkövetők tetteire érkező büntetőjogi reakciót nem tekinthetjük másnak, mint kizárólagosan a büntetés és megtorlás célját szem előtt tartó társadalmi reakcióformálásnak, melynek a bonyolult oksági háttér miatt nincs hatása a probléma kezelésére; nem hat az elkövető jogtudatfejlődésére, normamegerősítő, normabetartó funkciója nehezen képzelhető el, és az áldozatra nézve sem szükségszerűen megnyugtató, elégtételt vevő vagy gyógyító hatású.

8. Hadd fejezzem be észrevételeimet a következők említésével. A Büntető Törvénykönyv vonatkozó része lehetőséget nyújt az iskolai erőszak kapcsán – annak bizonyított tényállásával – a diák és/vagy a szülő büntetésére, amennyiben az erőszak a pedagógusra irányult. A kérdésem: büntetik, de mi történik utána? A törvény semmiféle egyéb eljárást nem rendel a normához az elkövetővel kapcsolatban. Mi van akkor, ha az elítélt iskoláskorú, a büntetés-végrehajtás adott intézményében jobb esetben (már amíg kötelező számára) folytatja iskolai tanulmányait, majd kikerül onnan további tan kötelezettséggel? Hol fogja folytatni iskolai tanulmányait? Az iskolában, ahol az ítélet alapjául szolgáló bűncselekmény megtörtént? Annak kötelező visszavennie volt hallgatóját, amennyiben az továbbra is oda szeretne járni? Más intézmény hogyan fogadja az ilyen előéletű diákokat? A börtönben az általános nevelői tevékenységeken túl, amelyek minden fiatalokúttal megilletnek, részesül sajátos foglalkoztatásban, intézményi vagy utópártfogásban? S ha gyermekkorú az elkövető, s nem az igazságszolgáltatás, hanem a gyermekvédelem rendszerében köt ki, ott vajon kap sajátos odafigyelést sajátos tette miatt? Egyáltalán az a kérdés meg lett vá-

5 Többek között lásd: Csilléry E. – Lőw A. – Babos J.: Gyermekiek egymás elleni agressziója az iskolában. Kutatási beszámoló. In: Császár M. – Rosta G. (szerk.): *Ami rejtve van, s ami látható – Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára*. Pázmány Társadalomtudomány 10. Budapest–Piliscsaba, 2008, Loiser, 115–130. Figula E.: Az iskolai erőszak jelenségének feltárása, a tanulók érintettségének, szerepvisselkedésének elemzése egy vizsgálat tükrében. *Alkalmazott Pszichológia*, 2004/4., 19–35. Gyurkó Sz.: Az iskolai erőszak prevenciója és kezelése egy akciókutatás tükrében. In: Vig D. (szerk.): *Kriminológiai Közlemények* 66. Budapest, 2010, Magyar Kriminológiai Társaság, 117–127. Vassné Figula E.: Az iskolai erőszak. In: Vig D. (szerk.): *Kriminológiai Közlemények* 66., i. m. 127–138. ■ 6 Gyurkó Sz.: Az iskolai erőszak prevenciója és kezelése egy akciókutatás tükrében, i. m.

laszolva, hogy a fiatalok elkövetőit hogyan minősítsük nem jogi értelemben, klasszikus bűnelkövetőként? És a fiatalok bűnelkövetők körében az iskolai erőszak tettese más, mint a hagyományos fiatalok bűntettese?

ÖSSZEGZÉS

Az előzőkben az iskolai erőszak rendhagyó eseteire reflektáltunk. Rendhagyó, amennyiben hazánkban egészen a közelmúltig nem volt jellemző az iskolai erőszak témakörén belül a tanárok áldozattá válása, ez új jelenség. Ugyanakkor az is igaz, hogy a diák tanárra irányuló agressziójában vannak hagyományos elemek, például a „gúnyolódás, tréfák”, illetve az „agresszív reklamálás”.⁷ Ezen túlmenve jelentek meg a tanárok elleni fizikai támadások, amelyek napvi-

lágra kerülő esetei közfelháborodást eredményeztek. Ez idáig ugyancsak kevésbé volt jellemző a szülő tanárokkal szemben megnyilvánuló erőszakos fellépése, melynek jellemző előfordulási formái a „jogok hangoztatása” és az „agresszív reklamálás”,⁸ s újabban a fizikai erőszak. A tanárok fokozott büntetőjogi védelme ilyen értelemben teljesen racionális és igazolható lépés. Azt, hogy valamit kell kezdeni ezzel a problémával, nem tagadható. Büntetőjogi konzekvenciáinak megelőző, illetve szankcionáló ereje még bizonytalan. Az már más kérdés, hogy a törvény bevezetése kellő körültekintéssel történt-e meg, és a fentebb összefoglalt szempontok alapján az iskolák és tanárok lehetőségei mennyire adóztak és támogatottak ahhoz, hogy végső eszközként ne kelljen a büntetőjog szigorához nyúlni.

7 N. Kollár K.: Erőszak az iskolában. *Embertárs*, 2005/2., 125–133. ■ 8 Uo.